

Kurt Lewin: Ομάδες, Εμπειρική Μάθηση και Έρευνα Δράσης

Mark K. Smith

YMCA George Williams College, London

Η εργασία αυτή αποτελεί περίληψη του πρωτότυπου αγγλικού κειμένου και πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του μαθήματος Εφαρμοσμένη Κοινωνική Ψυχολογία, του Τμήματος Ψυχολογίας, του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (διδάσκων: αναπλ. καθηγητής Βασίλης Παυλόπουλος), το χειμερινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2018-19. Εργάστηκαν οι φοιτήτριες και οι φοιτητές: Χριστίνα Γεωργακοπούλου, Παναγιώτα Γκέσουρα, Μαρία Δαουκοπούλου, Ζαχαρένια Δουλγεράκη, Ιωάννα Κεχαγιά, Κωνσταντίνος Κόντης, Σοφία Κώτσια, Γαρυφαλιά Μαρίνη, Ελένη-Βασιλική Ξηράκη, Μαρία Οικονομοπούλου, Γεωργία Παπαλεξάνδρου, Βασιλική Πάτση, Ευανθία-Αλίκη Πελέκη, Ελένη Πλευράκη, Άρτεμις Πολύζου, Ελένη Πρινέα, Ντιάνα Ραμαντάν, Σωτηρία Σαντίκου, Χρυσή Στεργιανη, και Ηλίας Τολιάδης. Επιμέλεια: Σοφία Κώτσια, Βασίλης Παυλόπουλος.

Kurt Lewin: Ομάδες, Εμπειρική Μάθηση και Έρευνα Δράσης

Ο Kurt Lewin επηρέασε την Κοινωνική Ψυχολογία, και ειδικότερα την εμπειρική μάθηση, τη δυναμική των ομάδων και την έρευνα δράσης. Γεννήθηκε τον Σεπτέμβριο του 1890 στην Πολωνία. Σε ηλικία 15 ετών μετακόμισε στο Βερολίνο, όπου σπούδασε Ιατρική και Βιολογία, ενώ παράλληλα ήταν συνδεδεμένος με κοινωνικά κινήματα όπως αυτό της καταπολέμησης του αντισημιτισμού, υπέρ του εκδημοκρατισμού των γερμανικών θεσμών και της αναβάθμισης των γυναικείων δικαιωμάτων. Πραγματοποίησε το διδακτορικό του στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου και βραβεύτηκε γι' αυτό, ενώ συγχρόνως ανέπτυξε ενδιαφέρον για τη φιλοσοφία της επιστήμης και την Ψυχολογία Gestalt. Το 1921 συμμετείχε στο Ινστιτούτο Ψυχολογίας στο ίδιο πανεπιστήμιο και προσέφερε σεμινάρια φιλοσοφίας και ψυχολογίας.

Το έργο Kurt Lewin του έγινε γνωστό στην Αμερική, όπου πήγε ως προσκεκλημένος καθηγητής στο Στάφορντ για 6 μήνες, έπειτα όμως αποφάσισε να εγκατασταθεί εκεί με την οικογένειά του λόγω της ανησυχητικής πολιτικής κατάστασης στη Γερμανία. Παρέμεινε το Πανεπιστήμιο της Αϊόβα μέχρι το 1944. Έλαβε μέρος σε πολλές έρευνες που σχετίζονταν με ηθικά ζητήματα του πολέμου και ήταν ένας δημοφιλής ομιλητής για τις μειονότητες και τις σχέσεις μεταξύ των ομάδων, ενώ επίσης κατάφερε να ιδρύσει το Κέντρο Έρευνας Δυναμικής των ομάδων στο MIT. Την ίδια περίοδο το θεωρητικό μοντέλο του για την έρευνα δράσης χρησιμοποιήθηκε σε αρκετές μελέτες για θρησκευτικές και φυλετικές προκαταλήψεις και το 1946 από αυτή την εργασία διερευνήθηκε η ιδέα του για τις ομάδες 'Τ'. Πέθανε τον Φλεβάρη του 1947 από καρδιακή προσβολή στο Newtonville, ενώ λίγο

μετά το θάνατο του, ξεκίνησε στο Μέιν η Λειτουργία των Εθνικών Εργαστηρίων Εκπαίδευσης.

Η Θεωρία του Πεδίου

Σε αυτή την ενότητα δεν θα εμβαθύνουμε στη θεωρία Πεδίου του Kurt Lewin, αλλά θα εστιάσουμε στα κεντρικά της σημεία. Αρχικά, πρέπει να τονίσουμε ότι βασίζεται στις αρχές της ψυχολογίας Gestalt (από τον γερμανικό όρο gestalt, δηλαδή «ενοποιημένο όλο», η ψυχολογία Gestalt στηρίζεται σε βασικές αρχές και νόμους βάσει των οποίων οργανώνεται η υποκειμενική αντίληψη των πραγμάτων). Για τον Lewin η συμπεριφορά είναι συνάρτηση της αλληλεπίδρασης ατόμου-περιβάλλοντος. Το άτομο και οι ομάδες κινούνται μέσα στον «χώρο ζωής» σαν να κινούνται μεταξύ διαφορετικών περιοχών ενός χάρτη. Τα άτομα συμμετέχουν σε ποικίλους «χώρους ζωής», όπως η οικογένεια, η εργασία, το σχολείο και η εκκλησία.

Οι Hall και Lindzey (1978) συμπυκνώνουν τα κεντρικά σημεία της θεωρίας του πεδίου στα εξής:

- Η συμπεριφορά είναι συνάρτηση του «χώρου ζωής» που υφίσταται τη δεδομένη στιγμή
- Η ανάλυση βασίζεται στη θεώρηση της κατάστασης ως «όλου», από την οποία διαφοροποιούνται τα επιμέρους τμήματά της, και
- Το συγκεκριμένο άτομο σε μια συγκεκριμένη κατάσταση μπορεί να αναπαρασταθεί με μαθηματικούς όρους.

Ο Lewin ενδιαφερόταν κυριότερα για τις επιδράσεις υποκείμενων δυνάμεων (αναγκών) στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς, αναδεικνύοντας έτσι τη σημασία του ψυχολογικού χώρου έναντι του φυσικού και φυσιολογικού. Τελικά, η ιδιαίτερη δυναμική της θεωρίας του Kurt Lewin, σύμφωνα και με τον Allport, απορρέει από τον τρόπο που ο Lewin συνδύασε σε ένα ενιαίο σύστημα στοιχεία της τοπολογίας

(χώρος ζωής), της ψυχολογίας (ανάγκες, επιθυμίες) και της κοινωνιολογίας (πεδία δυνάμεων-κίνητρα απορρέοντα ομαδικής πίεσης).

Δυναμική της Ομάδας

Ο Brown, αναλύοντας την δυναμική των ομάδων, ξεχωρίζει δύο βασικές ιδέες για την κατανόηση της. Πρόκειται για τις έννοιες ‘αλληλεξάρτηση της μοίρας’ (interdependence of fate) και ‘αλληλεξάρτηση του σκοπού’ (task interdependence) που εισήγαγε ο Lewin στη θεωρία του για το πεδίο. Η αλληλεξάρτηση της μοίρας αναφέρεται στην ύπαρξη μιας ομάδας με γνώμονα όχι τις ομοιότητες ή τις διαφορές των ατόμων που την αποτελούν, αλλά με βάση την ψυχολογική αναπαράσταση που διατηρούν αναφορικά με την κοινή τους μοίρα. Επικαλούμενος το παράδειγμα των Εβραίων στη ναζιστική Γερμανία το 1939 εξηγεί πώς το άτομο που αισθάνεται ότι η πορεία του εξαρτάται από την πορεία της ομάδας γίνεται πιο ανεκτικό στις διαφορές μεταξύ των μελών της και είναι πρόθυμο να αναλάβει ίσες ευθύνες με τους υπόλοιπους. Η ιδέα αυτή της αλληλεξάρτησης της μοίρας πειραματικά έχει αποδειχθεί ότι εφαρμόζεται σε αρκετά διαφορετικά πλαίσια ομάδων. Ωστόσο για τη δημιουργία μιας ισχυρής δυναμικής στην ομάδα πιο σημαντική θεωρείται η αλληλεξάρτηση του στόχου των μελών της, η οποία διακρίνεται σε δύο περιπτώσεις. Στη θετική αλληλεξάρτηση στόχου η επιτυχία ενός μέλους συνδράμει στην επιτυχία των άλλων μελών, ενώ στην αρνητική (ανταγωνισμός) η επιτυχία ενός μέλους σημαίνει την αποτυχία των άλλων μελών.

Ο Lewin, στη βάση της θεωρίας του για το πεδίο και ανεξάρτητα από ατομοκεντρικές θεωρήσεις για τα προσωπικά κίνητρα, ισχυρίζεται ότι τα άτομα μπορούν να έχουν κοινή δράση. Η κοινή δράση προκύπτει από μια εγγενή ένταση που δημιουργείται ανάμεσα στα μέλη μιας ομάδας, σε συνδυασμό με την αλληλεξάρτηση

μοίρας και στόχου. Στην ίδια βάση, ο Deutsch βρίσκει πως οι ομάδες κάτω από συνθήκες θετικής αλληλεξάρτησης είναι πιο συνεργατικές και παραγωγικές.

Δημοκρατία και Ομάδες

Ο Allport εντοπίζει μεγάλες ομοιότητες στο έργο του Kurt Lewin και του φιλοσόφου John Dewey. Και οι δύο υποστηρίζουν πως η δημοκρατία πρέπει να μαθαίνεται εκ νέου από κάθε γενιά και πως υπάρχει αλληλεξάρτηση μεταξύ δημοκρατίας και κοινωνικών επιστημών. Περισσότερο από κάθε άλλον ο Lewin έδειξε με λειτουργικούς όρους τι σημαίνει να είναι κανείς δημοκρατικός ηγέτης και πώς δημιουργείται η δημοκρατική δομή της ομάδας. Εστίασε στη λειτουργία του ηγέτη και διερεύνησε την επίδραση των ειδών ηγεσίας στη δομή της ομάδας και στη συμπεριφορά των μελών της, η οποία καθορίζεται περισσότερο από τον τύπο της ηγεσίας παρά από τις ατομικές διαφορές των μελών.

Στις ομάδες του δημοκρατικού μοντέλου παρατηρήθηκε περισσότερη πρωτοτυπία, ομαδικότητα και φιλικότητα, ενώ σε αυτές με αυταρχικό ή ανεκτικό-αδιάφορο (*laissez-faire*) μοντέλο ηγεσίας παρατηρήθηκε περισσότερη επιθετικότητα, εχθρότητα, επίρριψη ευθυνών και δυσαρέσκεια. Σε πειράματα με παιδιά διαπίστωσε πως η μετάβαση από το δημοκρατικό μοντέλο στο αυταρχικό ήταν απότομη και προκαλούσε απάθεια και έλλειψη πρωτοβουλίας. Η αντίστροφη μετάβαση ήταν πιο αργή, καθώς ο αυταρχισμός επιβάλλεται, ενώ η δημοκρατία μαθαίνεται.

Η θεώρηση της δημοκρατικής ηγεσίας του Lewin δέχτηκε κριτική ως ατελής, ελιτίστικη και χειριστική. Ωστόσο ο ίδιος ο Lewin υποστήριζε πως η δημοκρατία δεν επιβάλλεται, αλλά μαθαίνεται εθελοντικά και συμμετοχικά. Πράγματι υποστήριξε ότι σε περιόδους μετάβασης ο δημοκρατικός ηγέτης χειραγωγεί την κατάσταση και ασκεί αρκετό έλεγχο για ορισμένο χρονικό διάστημα, έχοντας όμως ως στόχο την αυτοκατάργησή του και την αντικατάστασή του από άλλα μέλη της ομάδας. Μερικά

από τα στοιχεία της θεωρίας θυμίζουν τον ρόλο του δασκάλου στον Emile του Ρουσσώ. Πρέπει ο ηγέτης να χειραγωγεί τις καταστάσεις ή υπάρχουν περιθώρια για διάλογο;

Ομάδες ‘Τ’, Κοινωνική Διευκόλυνση και Εμπειρία

Το 1946, ο Kurt Lewin με συνεργάτες από το Research Center for Group Dynamics σχεδίασαν ένα πρόγραμμα δύο εβδομάδων, με σκοπό να προαχθεί ο διάλογος και η λήψη αποφάσεων μέσα στην ομάδα. Όλοι οι συμμετέχοντες θεωρούνταν ομότιμα μέλη και παρακολουθούνταν από ερευνητές που συνέλεγαν ερευνητικά δεδομένα αναφορικά με τη συμπεριφορά τους. Αυτά τα ανέλυαν μετέπειτα σε συνεδρίες μεταξύ τους. Αργότερα, ο Lewin, μετά από αίτημα των συμμετεχόντων επέτρεψε την εμπλοκή τους στις συνεδρίες ανάλυσης, καθώς μέσα από τη συμφωνία ή τη διαφωνία τους πάνω στην ερμηνεία των συμπεριφορών τους πυροδοτήθηκαν ενεργητικοί διάλογοι. Η καινοτομία αυτή ενθάρρυνε ένα δημιουργικό μαθησιακό περιβάλλον μέσω της αλληλεπίδρασης και της σύγκρουσης απόψεων μεταξύ συμμετεχόντων και παρατηρητών. Με βάση αυτή τη πρακτική, μετά το θάνατο του Lewin, ιδρύθηκε το πρώτο National Training Laboratory in Group Development. Βασικό σημείο του εργαστηρίου ήταν ο ρόλος ενός ατόμου ως παράγοντα αλλαγής (change agent), ο οποίος κατανοεί τη δυναμική της ομάδας συντονίζοντας τη συζήτηση, αναγνωρίζοντας τα τυχόν προβλήματα και την ανάγκη για αλλαγή. Αυτή ήταν η βασική μορφή των ομάδων, γνωστών σήμερα ως ομάδες ‘Τ’ (T-groups). Παρά τη κριτική που τους ασκήθηκε, οι ομάδες ‘Τ’ ανέδειξαν τέσσερα αξιοσημείωτα στοιχεία: (α) Η ανατροφοδότηση, όταν δηλαδή μια διαδικασία αναπροσαρμόζεται βάσει πληροφοριών που έχουν συλλεχθεί από αποτελέσματα προηγούμενων ενεργειών τους. (β) Το «ξεπάγωμα», που αφορά ένα περιβάλλον στο οποίο αμφισβητούνται και επανεξετάζονται οι πεποιθήσεις του ατόμου με στόχο το

κίνητρο για αλλαγή. (γ) Η συμμετοχική παρατήρηση, η οποία περιλαμβάνει τη συναισθηματική εμπλοκή των ατόμων στην ομάδα, διευκολύνοντας τη μάθηση. Τέλος, (δ) τα γνωστικά βοηθήματα, επηρεασμένα από τις θεωρίες μάθησης της εποχής, χρησιμοποιούνταν στα T-groups με σκοπό τη δημιουργία ενός μαθησιακού κλίματος.

Η Έρευνα Δράσης

Η έρευνα δράσης, όρος που δημιουργήθηκε από τον Kurt Lewin, είναι μια συγκριτική έρευνα που εξετάζει τα αποτελέσματα και τις μορφές συγκεκριμένων κοινωνικών δράσεων ενώ ταυτόχρονα αποσκοπεί σε πρακτικά αποτελέσματα. Το μοντέλο που προτείνει ο Lewin περιλαμβάνει την ακόλουθη σειρά βημάτων: αρχίζουμε με μια γενική ιδέα για το τι θέλουμε να κάνουμε, αναζητάμε πληροφορίες σχετικά με την ιδέα αυτή και ύστερα καταλήγουμε σε ένα γενικό σχέδιο, αλλά και στο πρώτο μας βήμα. Το βήμα αυτό, αφού το εφαρμόσουμε, το αξιολογούμε και εν συνεχεία τροποποιούμε αναλόγως το σχέδιο. Η ίδια διαδικασία συνεχίζεται για όλα τα επόμενα βήματα, τα οποία –εφαρμοζόμενα, επαναξιολογούμενα και τροποποιούμενα– απαρτίζουν ένα σπειροειδές σχέδιο που ονομάζουμε έρευνα δράσης.

Η κριτική απέναντι στην προσέγγιση αυτή υποστηρίζει πως το προαναφερθέν μοντέλο μπορεί να οδηγήσει σε «ορθή» αντί για «καλή» δράση και ότι οι βασικές του αρχές μπορούν εύκολα να παρερμηνευτούν από το άτομο που τις εφαρμόζει.

Αμφιβολίες έχουν επίσης εκφραστεί όσον αφορά την αυστηρότητα και την αμεροληψία που θα έπρεπε να δείχνει η έρευνα δράσης, καθώς και αναφορικά με την εκπαίδευση του ίδιου του ερευνητή. Αν δεχτούμε όμως πως η έρευνα είναι τελικά ένας τρόπος σκέψης, ότι οι συλλεγόμενες πληροφορίες είναι συστηματικές και ανταποκρίνονται στην αλήθεια, τότε αναιρείται η κριτική απέναντι στις απόψεις του

Lewin. Ο τελευταίος επίσης διχαζόταν ανάμεσα στη γνωστική βάση για αλλαγή που προσφέρει η έρευνα δράσης, από τη μία, και στους κοινωνικούς, συστημικούς και πολιτισμικούς περιορισμούς που δυσχεραίνουν την αλλαγή του ατόμου, από την άλλη. Και οι δύο αυτοί παράγοντες πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν.

Στη δεκαετία του 1960 η έρευνα δράσης εισήλθε σε μια φάση μειωμένης επιρροής λόγω της σύνδεσής της με το ριζοσπαστικό πολιτικό κίνημα που αναδύθηκε την δεδομένη χρονική περίοδο (διώξεις αριστερών στο ευρύτερο κλίμα της περιόδου του μακαρθισμού). Το εν λόγω κλίμα ανατράπηκε καθώς η έρευνα δράσης προσανατολίστηκε σε ένα συνεργατικό πλαίσιο αναφοράς στην βάση της κοινότητας. Ακόμη, εντάχθηκε ενεργά στη σχολική τάξη έχοντας στο πυρήνα των αναφορών της τη βελτίωση των κοινωνικών και εκπαιδευτικών πρακτικών. Σημαντική είναι η επισήμανση πως τις ομάδες αποτελούνται από άτομα, δηλαδή ξεχωριστές μονάδες που οφείλουν να μην χάνονται μέσα από την έμφαση που δίνεται στο σύνολο. Παράλληλα, η έρευνα δράσης είναι ένα χρήσιμο εκπαιδευτικό εργαλείο, κάτι πολύ περισσότερο από μια μέθοδο εφόσον στηρίζεται σε μια σειρά από δεσμεύσεις στη βάση παρατηρήσεων και προβληματισμών για τη διεξαγωγή μιας κοινωνικής έρευνας.

Επίλογος

Συμπερασματικά, ο Kurt Lewin συνεισέφερε με το επιστημονικό του έργο σε πολλούς τομείς. Μεταξύ άλλων, σε αυτόν πιστώνεται η καινοτομία της έρευνας δράσης. Ο Lewin εξήγησε τη σημασία της ομάδας και πώς εργάζεται ο καθένας μέσα σε αυτή. Κινήθηκε σε επιστημονικά μονοπάτια πέραν του πειράματος για να επεξηγήσει την πολυπλοκότητα των κοινωνικών φαινομένων, προσεγγίζοντας τον άνθρωπο στην ολότητα του. Κατόρθωσε να προκαλέσει συζήτηση και διάλογο γύρω

από τα επιστημονικά του πεπραγμένα και η μνημειώδης φράση παραμένει επίκαιρη σήμερα: “Δεν υπάρχει τίποτα πιο πρακτικό από μία καλή θεωρία”.

Βιβλιογραφία

Smith, M. K. (2001). Kurt Lewin: Groups, experiential learning and action research.

The Encyclopedia of Informal Education. Retrieved from

<http://www.infed.org/thinkers/et-lewin.htm>